

# URBANISTINĖS KAITOS ŽEMĖLAPIAI

Tarpdalykinės mokslinės konferencijos,  
skirtos urbanistikos temai, pranešimų  
apžvalga (pradžia Nr. 11)

**Vaidotas DAPKEVIČIUS**  
Architektas, Vilniaus dailės akademijos Urbanistikos,  
architektūros ir dizaino instituto direktorius

Nors Lietuva *de facto* jau daugiau kaip pusę amžiaus yra urbanistinė valstybė su savitai išplėtotą miestų sistema, ši *terra urbana* vis dar stokoja visavertės miesto visuomenės ir miestietiškos kultūros. Vilniaus dailės akademijos Urbanistikos, architektūros ir dizaino instituto surengtos konferencijos „*Terra urbana*. Urbanistinės kaitos žemėlapiai: miestas, kultūra, visuomenė“ dalyviai nagrinėjo urbanistinės praktikos pavyzdžius.

**Erdvės poreikis ir nauja  
visuomenės tapatybė  
posovietinėje Klaipėdoje**

Kitaip nei architektai, kalbėję apie vizijas ir stambius projektus, Klaipėdos universiteto Sociologijos katedros docentas, socialinių mokslų daktaras Liutauras Kranauskas pranešime nagrinėjo miesto mikrolygmens klausimus, susijusius su egzistuojančių pastatų funkcijų ir tapatybės raida. Posovietiniuose miestuose daug vaizdinių, dėl kurių pešasi įvairios socialinės grupės. Kiekviena tokių grupių akcentuoja tam tikrus vaizdinius ar vietas mieste siekdama, kad būtent šie elementai imtų jai atstovauti, išreikštų ir įtvirtintų erdvėje jų tapatybę. L. Kranausko manymu, Klaipėdoje viena aktualiausių tokių peštynių vietų yra Skulptūrų parkas.

Mieste kartais atsiranda naujų ideologinių grupių su tapatybės poreikiu, tuo pačiu – ir erdvių poreikių tapatybei išreikšti, tačiau ne visada pakanka tam tinkamos miesto erdvės. Tačiau mieste

atsiranda tuščių erdvių – tai apleistos buvusios industrinės, karinės zonos mieste, kino teatrų pastatai ir kita.

Kino teatrai Klaipėdoje atsirado kaip ideologijos objektai – darbininkų klasę ir jos laisvalaikį apibūdinantys miesto struktūros elementai. Paskutinio XX amžiaus dešimtmečio pradžioje, smukus kino teatrų lankytojų skaičiui, čia pradėjo veržtis naujos socialinės grupės, ieškančios erdvės savo tapatybei. Kino teatrai tapo patrauklūs įvairioms religinėms bendruomenėms, jaunimo klubams. Smulkiuoju verslo pastangomis kino teatruose buvo organizuojamos net prekybos mugės. Šiuo metu Klaipėdoje praktiškai nebeliko veikiančių senųjų kino teatrų. Sovietinė sistema siūlė geografiškai pabirą šių pastatų tinklą – renkantis kurį nors vieną iš jų buvo galima judėti mieste. Dabar kino teatrai yra likę tik hibridinio naudojimo sistemos, sutelktos viename miesto centre, dalis.

Panaši ištuštėjusių erdvių „okupacija“ vyko su administraciniais gamybos įmonių pastatais. Galiausiai tokių socialinių grupių atsiradimas nuneigė

pirminę erdvių paskirtį, o ilgainiui ir pats socialinių grupių funkcionavimas tam nepritaikytose erdvėse tapo chaotiškas. Galiausiai šios socialinės grupės dažniausiai dėl politinių sprendimų buvo išstumtos iš okupuotųjų ir esą labiau jų tapatybę atitinkančias erdves. Socialinėms grupėms apleidus užimtus pastatus, vėl grįžtama prie kapitalo diktuojamos funkcijos ir užsakymo, kai erdvė gauna naują apibrėžtį ir įkorporuojama į naują ideologinį režimą. Tokios erdvės lankytojams primetama naujo vartotojo tapatybė.

L. Kranausko teigimu, bandymas planuoti objektų veiklą ir kalbėti apie jų funkcijas turėtų išmokyti pakeisti diskursą apie funkcionalumo reikšmę. Tai yra nuteikti kiekvieną mūsų susimąstyti apie tam tikrą tapatybę patekus į konkrečią erdvę.

## Didmiestis be žmonių

„Geros naujienos baigėsi. Žemės imunitinė sistema nusprendė atsikratyti žmonių.“ (Kurtas Vonnegutas)

Klaipėdos universiteto Sociologijos katedros profesorius filosofas Aldis Gedutis savo pranešimui pristatyti pasirinko būtent šią citatą. Taigi imunitinė miesto, konkrečiau Klaipėdos, sistema nusprendė atsikratyti žmonių.

Kaip atrodytų ištuštėjusi Klaipėda žiūrint iš alternatyvios istorijos pozicijų? Be jau minėtos realios 1945 metų situacijos, 6–7 praėjusio amžiaus dešimtmečiais, reaguojant į branduolinio karo grėsmę, Klaipėdai buvo pasiūlytas dar vienas įdomus scenarijus. Siūlyta

visus gyventojus iškeldinti į aplinkinius miestelius ir kaimus, uostamiestyje organizuoti gamybos įmonių darbą paminomis atvežant ir išvežant darbininkus. Tai būtų buvęs tuščias miestas, į kurį susirenkama tik dirbti.

Dabartinės Klaipėdos žmonių nebuvimo taktika susijusi, anot A. Gedučio, su viešųjų erdvių sterilizavimu (monofunkcija), rezervatų steigimu (šventa trijulė: kolektyvinis sodas, prekybos centras „Akropolis“ ir jūra), miesto formavimo procese dominuojant formai, o ne funkcijai, skiriančios turistams ir užsienio investuotojams, o ne vietos žmonėms.

Neseniai viena kinė doktorantė pasakojo savo įspūdžius apie Klaipėdą – ši miestą ji suvokė visai ne taip, kaip oficialiai bandomas pristatyti uostamiestis. Klaipėda jos akimis buvo ramybės oazė. Gal išties – jeigu miestas pasauliui būtų pristatomas kaip rami, švari vieta be žmonių, pasislėpusių rezervatuose, ko gero, kinės tėvynainiai pradėtų traukti čia masiškai. Jų nesudominsime uosto ir trečio pagal dydį Lietuvos miesto masteliais, šventėmis ir panašiai. Kyla retoriškas klausimas: ar Klaipėda – kinų turistų Jeruzalė, ar vietinių Babilonas?

## Klaipėda: centrinės miesto dalies morfostruktūros kaitos galimybės

Ar istoriškai susiklosčiusi urbanistinė centrinės Klaipėdos miesto dalies struktūra dar gali būti plėtojama, ar jau išsemtas jos potencialas, ir tai reikia tik saugoti konservuojant? Jeigu taip – tai kokios centrinės dalies teri-

torinės ribos, ar jos atitinka dabartines? Jeigu centrinė dalis gali būti plėtojama, tai kur ir kiek, kad išliktų atpažįstama? Kur ir kaip tokiu atveju galėtų atsirasti šiuolaikinių morfoloģinių darinių (pavyzdžiui, aukštybinių pastatų)?

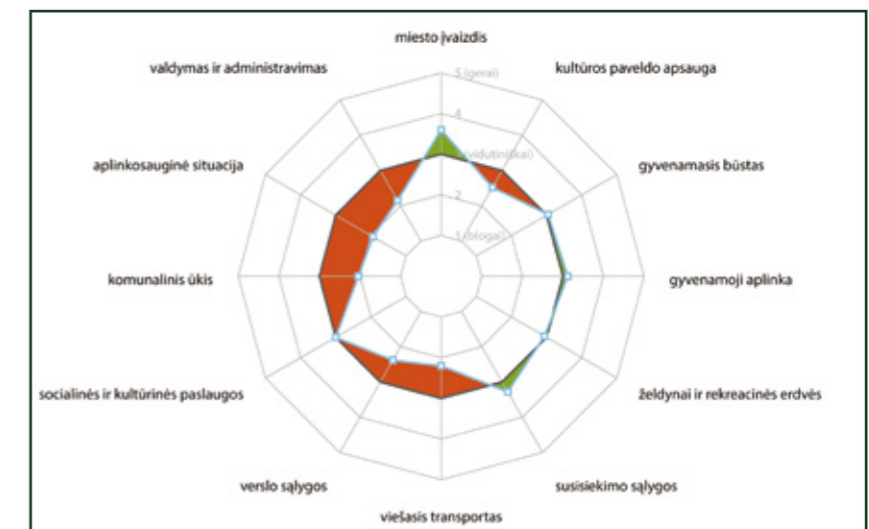
Klaipėdos miesto urbanistinės struktūros kaitos galimybes nagrinėjusių mokslinių darbų autorė, Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) Urbanistikos katedros docentė daktarė Dalia Dijokienė teigė, kad istorinė miesto centrų ir pocertrių (kaimo vietovės, dvarai) plėtra suformavo iš esmės keletą skirtingų struktūrinių miesto darinių. Šie atitinka vieną ar kelis miestovaizdžio tipus ir sutampa su jų ribomis. Miestas struktūrizuojamas pagal kompozicinius kriterijus, struktūrinius darinius suskirstant į keturias skirtingų verčių grupes. Deja, tokios struktūrinių miesto

dalių ribos Klaipėdos atveju nesutampa su juridinėmis miesto dalių, taip pat saugomų dalių ribomis. Dėl šių priežasčių senamiesčio struktūra išstipsta greitose miesto dalyse.

D. Dijokienės teigimu, Klaipėdoje turėtų būti pasinaudota centrinės dalies gynybinių įtvirtinimų sistema kaip miesto struktūriniu skiriamuoju ribos elementu, jį reikėtų atkurti. Europos miestuose esama nemažai pavyzdžių, kai gynybiniai bastionai panaudojami kaip viešoji urbanistinė miesto erdvė, senamiesčio riba. Istoriskai susiklosčiusios urbanistinės struktūros centrinėje Klaipėdos miesto dalyje turėtų būti tęsiamos, o sunaikintoms ar smarkiai pažeistoms dalims turi būti rengiamos atskiros urbanistinės koncepcijos. Urbanistinė miesto struktūra nuolat kinta, todėl labai svarbus profesionalus požiūris siekiant susitarimo apie jos vertinimo ir kaitos galimybes.

## Šiauliai: urbanistikos situacijos raida

Urbanistikos situacija posovietinėje Lietuvoje analizuota Šiaulių miesto pavyzdžiu. Šiaulietis architektas Vytenis Rudokas išskyrė tris etapus, charakterizavusius urbanistinio projektavimo ir planavimo praktiką šiame mieste. Virsmo etapu V. Rudokas įvardijo laikotarpį nuo nepriklausomybės iki 1997 metų. Šiuo periodu atkuriant nuosavybę pradėti formuoti sklypai ir kvartalai užstatytose bei laisvose miesto teritorijose, atsirado kardinalių urbanistinės funkcinės struktūros pertvarkos pa-



1 pav. Projektas „Padovanok viziją Gargždų miestui“. Esamos būklės vertinimo rezultatai schema.

vyzdžių (karinio oro uosto ir pramoninių teritorijų, esančių miesto centre, integravimas į urbanistinę struktūrą, transporto šrautų intensyvėjimas, prekybos centrų atsiradimas).

Vėliau, 1997–2003 metais, imtasi miesto struktūrų modeliavimo, tuo tikslu buvo įkurta savivaldybės įmonė „Šiaulių planas“. Šiuo laikotarpiu buvo rengiami centrinės miesto dalies, centrinės aikštės kompleksinio planavimo ir projektavimo darbai.

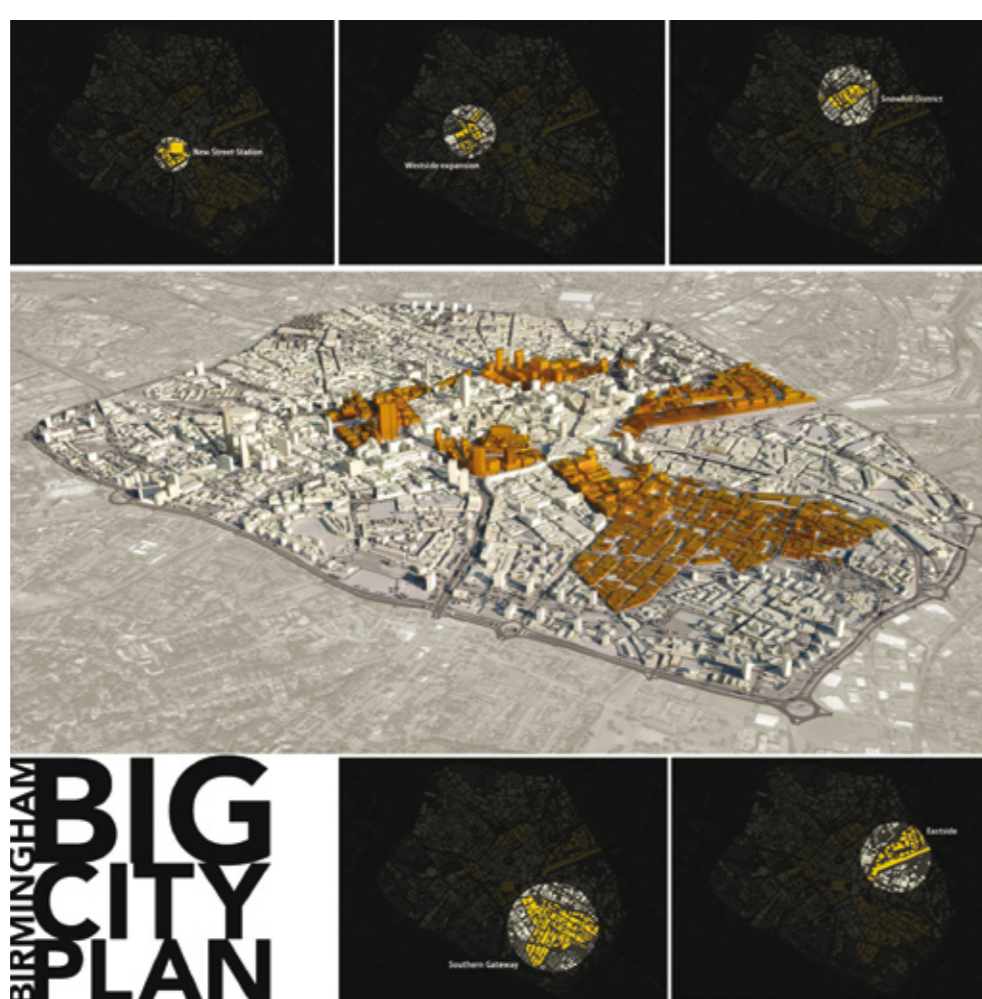
Nuo 2003 metų, panaikinus „Šiaulių planą“, Šiaulių miesto urbanistinio projektavimo ir planavimo procese prasidėjo destrukcijos etapas – jis tęsiasi iki dabar. V. Rudokas šiuos teiginius iliustravo pavyzdžiais, apibūdinamas atskiras tuos procesus charakterizavusias dalis: miesto urbanistinę struktūrą kaip objektą, užsakovą, planavimo tikslus ir uždavinius, projektų rengėjus ir pačius projektinius sprendinius.

Įmonė „Šiaulių planas“ buvo įkurta operatyviam planavimui atlikti, planavimo rezultatų monitoringui, priešprojektinėms užduotims rengti ir visa tai kuo puikiau vykde. Nebelikus šios įmonės miesto planavimo procesas liko tik formalių aktų virtinė. Tarkime, „Šiaulių planas“ buvo atsakingas ir už privataus kapitalo atstovų konsultavimą, vertino norų galimybes darant įtaką miesto aplinkai. Anot V. Rudoko, šiuo metu privatus kapitalas vienpusiškai yra atstovaujamas konkrečių politikų. Alternatyvus ir profesionalaus požiūrio nebeliko. Diskurso kalbą pakeitė mažiausios kainos konkursai.

Architektas siūlė aiškiai apibrėžti urbanisto specializaciją, reabilituoti urbanistinius procesus šalyje, urbanistinės miesto struktūros projektavimą, miesto planavimą vykdyti savivaldos lygmeniu, užtikrinant kompetentingą sprendinių vertinimą, ugdyti miestiečių sąmoningumą ir aktyvumą dalyvaujant miesto kūrimo procese, reabilituoti architektų specialistų luomą visuomenės akyse.

#### Gargždai: urbanistiniai projektai ir vietos bendruomenės

Kalbant apie urbanistinių projektų kokybės kriterijus, be teisiųjų normų sprendinių, projekto metodikos profesiniam turiniui rengimo, reikia įvardyti dar vieną svarbų elementą – projekto sprendinių suderinamumą su vietos



2 pav. Centrinės Birminghamo miesto dalies prioritetingos plėtros zonos (iš dokumento „Big City Plan“).

Iš A. Selemonaitės asmeninio archyvo. Birminghamo miesto savivaldybės nuosavybė.

bendruomenės poreikiais ir galimybėmis. Toks bendruomenių įtraukimas galimas informuojant, konsultuojant ar net kviečiant dalyvauti sprendimų priėmimo procese.

VGTU Urbanistikos katedros doktorantas architektas Matas Cirtautas plačiau aptarė Gargždų miesto bendruomenės dalyvavimą planavimo procesuose. Miesto bendruomenė yra įsitraukusi į ne vieną tokį projektą. Dažniausiai tai susiję su bendrojo naudojimo, želdynų teritorijomis. Kyla klausimas: kodėl šiai bendruomenei neišsakius požiūrio į viso miesto planavimo procesus?

Atkreiptas dėmesys, kad priemonės, suteikiamos aktyvioms bendruomenėms dalyvauti planavimo procese, yra gana formalios. M. Cirtauto teigimu, alternatyva tam buvo iniciatyva „Padovanok viziją Gargždų miestui“, pasiūliusi interneto anketos priemonę. Tai leido susisteminti 51 anketos duomenis apie esamos būklės vertinimą (1 pav.).

Palyginę bendruomenės siūlymus su šiek tiek anksčiau viešai pristatytais Gargždų bendrojo plano sprendiniais, rengėjai pateikė siūlymų, kuriuos planotojai papildomai galėtų įtraukti į bendrąjį planą. Vienas tokių – tai, ką

bendruomenės nariai pavadino kompleksiniu projektavimu: bendrajame plane pažymėti teritorijas, kurių tolesniuose planavimo ir projektavimo etapuose, sprendinių realizavimo procese galėtų dalyvauti ir patys bendruomenės nariai. Tokiu būdu bendruomenės poreikiai, kurių neįmanoma realizuoti bendruoju planu, būtų realizuojami tolesniuose etapuose.

M. Cirtauto nuomone, žmonės yra linkę pateikti kur kas daugiau siūlymų, kai jiems sudaromos palankesnės sąlygos. Užtenka paraginti asmeninius interesus pakeisti vizijos kalba, kad bendruomenės siūlymai taptų konstruktyviai ir ilgalaikiai priemone.

#### Viešųjų miesto erdvių sistema: plėtros galimybės ir strategijos

Viešųjų miesto erdvių sistema kaip atskiras mokslinių tyrimų objektas aptariama retai, be to, ją apima įvairios mokslo šakos ir sritys. Mokslo darbai šia tema yra gana fragmentiški, gali būti, kad tai ateities veiklos dalykas. Teritorinio planavimo ir strateginio planavimo lygmenyse viešoji erdvė kaip meninės kūrybos objektas neeg-

zistuoja. Tokia galėtų egzistuoti urbanistinio projektavimo (angl. *urban design*) srityje, tačiau ši sfera Lietuvoje iki galo oficialiai neįvardyta.

Pasak architekto, Vilniaus dailės akademijos ir VGTU docento, humanitarinių mokslų daktaro Tomo Grunskio, mastelio aspektu viešųjų erdvių sistema tampa problema, kai pradedamos kurti bendramiestinio lygmens erdvės (Paryžiaus, Berlyno pavyzdžiai). Kai ištisos miesto dalys yra perkertamos tokių erdvių, kuriamos vizualiai vienišą kompoziciją sudarančios erdvių sistemos. Mažinant miesto erdvės mastelį, pats tiriamasis objektas tampa kur kas realus, lokalis miesto dalių viešųjų erdvių sistemos gali būti tiriamos kur kas produktyviau.

Viešosios miesto erdvės sistemos dalys – aikštės, miesto parkai – dabar yra priskiriami kraštovaizdžio projektavimo veiklai. T. Grunskio nuomone, tai iš esmės klaidingas požiūris ir atskiros diskusijos objektas.

Pati viešųjų erdvių sistemos forma, mastelis, kiti bruožai priklauso nuo laikotarpio, kada jie buvo formuojami, nuo sociokultūrinio ir ideologinio konteksto. Egzistuoja dėsniumų seka miesto raidoje, dažniausiai lemianti urbanistinės erdvių sistemos pokyčius: lūžio momentas – naujos taisyklės – urbanizacijos banga (pakilimas ir atoslūgis) – kokybinė kaita.

Būtent kokybinės kaitos etape imamos permąstyti ir tvarkyti viešosios miesto erdvės. Lietuvoje šis laikotarpis prasidėjo po 2008 metų krizės. Įdomu, kad iš esmės nesiiimta pagrindinių Lietuvos didžiųjų miestų aikščių (Lukiškių aikštė – Vilniuje, Prisikėlimo – Šiauliuose, Atgimimo – Klaipėdoje) tvarkymo. T. Grunskio nuomone, į kiekvieną jų žiūrima kaip į atskirą objektą, o ne kaip į sistemos dalį. Tokiu atveju sunku suvokti būsimą kiekvienos jų užduotį – ko vis dėlto mes iš jų norime?

Kaip išskirtinį kokybišką viešosios erdvės – sistemos dalies – sprendimo pavyzdį T. Grunskis aptarė Šiaulių Saulės laikrodžio erdvę: „Darau prielaidą, kad šiuo projektu buvo užkoduota viena esminių teorinių Šiaulių miesto urbanistinės sistemos nuostatų – viešosios erdvės turi veikti kaip sistema.“

Šiandieniai miesto viešųjų erdvių tvarkymo modeliai galėtų būti skirtomi į iniciatyvinį (tvarkoma padedant visuomenės iniciatyvoms) ir direk-

tyvinį (savivaldybė tvarko pagal savo finansines ir intelektines galimybes). T. Grunskio nuomone, kitame konferencijos pranešime aptartas Birminghamo miesto projektas gali būti paminėtas kaip mūsų valstybėje dar retas šiuodu modelius sėkmingai jungiantis pavyzdys.

Dabar įgyvendinamas projektas, pavadintas „vietos.org“, yra lokalis viešosios erdvės plėtros pavyzdys. Iniciatyva, startavusi su Lazdynų mikrorajono viešųjų erdvių plėtros projektu, buvo šiltai sutikta vietos bendruomenėje.

Viešųjų erdvių sistemą T. Grunskis apibūdino kaip egzistuojantį, urbanistiniame miesto audinyje veikiančią objektą. Šią sistemą sudaro skirtingų tipų, struktūriškai, funkciškai tarpusavyje susijusios viešosios miesto erdvės. Joms gali būti būdingi skirtingi morfologiniai bruožai – forma ir struktūra, kurie priklauso nuo konkrečių sąlygų. Tačiau šiandienėje situacijoje miesto erdvių sistemoms būdingi dinaminiai raidos modeliai, ypač kai kalbama apie erdvių veikimo mechanizmus, gyvybingumą ir procesus. T. Grunskio nuomone, ši problema nėra kompozicinė, estetinė ar morfologinė. Socialinis turinys, kuris veikia, yra kur kas svarbesnis nei estetika.

#### Birmingemas: centrinės miesto dalies vizijos projektas

Centrinės miesto dalies urbanistinės vizijos projektų rengimo patirtį Jungtinėje Karalystėje konferencijos dalyviams pristatė architektė, urbanistė Agnė Selemonaitė. Ji pranešimą iliustravo savo patirtimi Birminghamo savivaldybės planavimo ir projektavimo komandoje, rengusioje miesto centrinės dalies plėtros projektą (2 pav.). Pranešėja išskyrė pagrindinius britiškosios ir lietuviškosios urbanistinių sistemų skirtumus. Anglijoje savivalda turi kur kas didesnę autonomiją skirstant finansavimą planavimo uždaviniams įgyvendinti, mažiau planavimo dokumentų sluoksnių, čia savivalda lanksčiau bendradarbiauja su privačiu verslu, mokslo sektoriumi, nevyriausybinėmis organizacijomis, veikiančiomis mieste. Tokiu būdu bendrasis planas įgyvendinamas sparčiau ir paprasčiau, visos visuomenės grupės jaučiasi prie to prisidedančios, didėja suinteresuotumas planų įgyvendinimu.

Rengiant urbanistinę centrinės Birminghamo miesto dalies plėtros viziją vienoje komandoje dirbo architektai, urbanistai, inžinieriai, istorikai, antropologai, archeologai, grafikos dizaineriai, rinkodaros specialistai. Praktika buvo paremta prioritetingų uždavinių ir prioritetingų zonų identifikavimu, atsakyta tradicinio funkcinio teritorijų zonavimo, kai numatoma vienalytė funkcija sklypui. Konkretūs sprendiniai buvo paremti aiškiai finansavimo planu ir jį įgyvendinančių organizacijų atsakomybe. Rezultatas – praėjus vos trejiems metams nuo plano paskelbimo, 50 proc. visų objektų jau pradėjo veikti. Tokio sąryšio tarp planavimo sprendimų ir tikslingai numatomų finansavimo šaltinių, verslo partnerystės, sprendimų pagrįstumo ir ekonominio naudingumo, A. Selemonaitės nuomone, trūksta Lietuvoje.

#### Vietoj išvadų

Šios mokslinės konferencijos tikslas buvo apibrėžti urbanistikos terminą, šios disciplinos vietą humanitariniame, socialiniame, meniniame mokslo ir praktikos lauke. Rengėjų nuomone, konferencijos rezoliucijoje pasiūlyti konkretūs žingsniai šiam tikslui įtvirtinti. ▲

#### KLAIPĖDOJE – VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS FILIALAS

Urbanistikos, architektūros ir dizaino institutas – Vilniaus dailės akademijos kamieninis padalinys. Pagrindiniai instituto tikslai susiję su Lietuvos miestų būkle, urbanistikos tradicijų tęstinumu, architektūrinės aplinkos harmonizavimu ir viešųjų erdvių dizaino klausimais. Šiems tikslams įgyvendinti institutas ketina plėtoti mokslo ir meno tiriamąjį, ekspertinį, pedagoginį darbą, vykdyti projektinę veiklą, teikti valstybės ir savivaldybių institucijoms bei privačioms organizacijoms profesinę metodinę ir ekspertinę pagalbą urbanistikos klausimais. Tuo pačiu įsipareigojama telkti Vilniaus dailės akademijos įvairių specialybių mokslininkus, meno tyrėjus ir kūrėjus į struktūrinę vienetą, galintį daryti įtaką valstybės politikai urbanistikos, architektūros bei dizaino srityse.